

Slovenska domovina.

Grad Podbrežje v Beli Krajini.

Med vsemi deli Kranjske je Bela Krajina gotovo najsiromašnejša. To nam spričuje pač najbolj silno izseljevanje v Ameriko, kjer si išče marsikdo nove, srečnejše domovine. Žal, da se jih mnogo prevari in ne najde ni tam zaželenih sreč. Da je belokranjsko ljudstvo večinoma ubožno, kriva je po nekodi slaba zemlja, ker je svet kamenit, kakor tudi preveliko razkosavanje zemljišč in pa, ker Bela Krajina ni zvezana ni z železnico, ni z večjimi cestami z drugimi deli naše domovine. Pa tudi nekdanji Turki so mnogo krivi slabega stanja, saj ni bilo skoro leta, da bi ne bili po njej pustošili in požigali, ropali in morili. Noben del slovenskih dežel ni pretrpel od Turkov toliko, kakor Bela Krajina. In vendar ima tudi ona svoje zanimivosti. Današnji «Dom in Svet» prinaša sliko Podbreškega gradú v Adlešiški župniji, ki je največji grad v Beli Krajini in sploh izmed največjih na Kranjskem. Oglejmo si ga nekoliko!

Grad Podbrežje, nemški «Freiturn», se vzdiguje na strmi višini nad Kolpo ter je oddaljen od župne cerkve v Adlešičih kakih 10 minut. Svoje nemško ime je dobil, kakor trdi Valvasor, od todi, ker se ga ni mogel Turek nikdar polastiti in je bil torej vedno prost turškega gospodarstva. Valvasor ga imenuje «trg in grad» in piše o njem: «Ta trg bi se zval boljše trdnjava, ker je dobro utrjen z okroglimi in štirioglatimi stolpi ter je ljudem, v okolici stanujočim, v zavetje, kadar se prikaže nevarnost pred Turki, kakor je bila tudi že poprej tu mejna hiša. Zakaj, ko je Turek že skoro vsa mesta in trge v okolici oropal in opustošil, ubranila se ga je trdnjava

vselej viteško in ohranila svojo prostost.»¹⁾ Grad je obzidan okoli in okoli z visokim, močnim ozidjem, ki se je ohranilo večinoma še dandanes. Med ozidjem pa, na sedanjem vrtu, se je nahajalo nekdanj, kakor se razvidi iz Valvasorjeve slike, mnogo hiš, v katerih so imeli sosedni kmetje in podložniki varno zavetje pred Turkom. V drugi polovici minulega stoletja pa, ko je ponehala nevarnost od turške strani, podrli so te hiše, in kmetje so se izselili iz gradú ter svoje hiše postavili ob cesti v grad; zato se imenuje nastala vasica «Burga» ali «Purga». Prvotni grad je imel štiri stolpe, kakor se vidi še dandanes. V enem izmed teh stolpov je bila orožarnica, v katero se gre po stopnicah; zaprta je bila z dvojnimi vrati. Tu bi bilo zadnje zavetišče za stanovnike, ako bi se bil gradú polastil sovražnik. Tu notri je nekdanj viselo mnogo starega orožja, večinoma turškega, ki se je pa v preteklih letih malone vse razneslo in pogubilo. Ohranili so se samo železen prsni oklep in dve čeladi. Od prvotnega gradú proti vshodu pa je bila prizidana kasneje «generalija», obsežno in trdno zidovje, v katerega nadstropju so bile velike sobe z raznovrstnimi slikami na steni, katere so se večinoma še ohranile. Zdolaj pa je velikanska klet, v kateri se nahaja še par sodov z več sto vedri vsebine, ki so rabili, predno je bila odpravljena tlaka.

Kdo je grad zidal ali kdaj je bil zidan, o tem nimamo sporočil. Najbrž je bil sezidan šele takrat, ko so prišli Turki v Evropo in začeli napadati naše zemlje, ali pa so ga takrat vsaj razširili in utrdili. V zgodovini se omenja menda

¹⁾ XI. 144.

prvikrat leta 1539. Tega leta je dobil Anton baron Turnski in Svetokriški za 2360 gl. ren. v., katere je bil posodil v gotovini dvornemu denarničarju Antonu Angererju v Podbrežju, pravico, da sme pobirati desetino v Poljanah nad Škofjo Loko proti Idriji. Prvotno je bil grad, kolikor se dá določiti, last one slavne rodovine Lenkovičev, ki so se tako zmagovito borili s Turki in se v zgodovini Kranjske in Hrvaške mnogokrat omenjajo. Za Lenkoviči je prešel v last Burgstalovcem, jako stari rodbini na Kranjskem, ki je imela tudi po drugodi mnogo grajščin in posestev.

Za temi pa je bila rodbina Bonazzijev njegova lastnica nekako do l. 1773., ko so ga prodali Turjaškim gospodom. Od teh pa so ga podedovali Apfaltrerni, ki mu še sedaj gospodujejo.

Na grajskem vrtu je bila nekdam prav čedna kapelica, posvečena sv. Florijanu, katero je sezidal leta 1697. Adam grof Burgstallski. Tu so obhajali nekdam prav slovesno proščenje (žegnanje) na dan sv. Florijana in sv. Ane, ko je prihajala sem neštevilna množica ljudij iz vse Bele Krajine in od daleč sèm s Hrvaškega. Sedaj pa je skoro v razvalinah. L. 1859. se je zadnjikrat maševalo v njej.

I. Šašelj.

Slovstvo.

SLOVENSKO SLOVSTVO.

Knjige Matice Slovenske.

Poknežena grofija Goriška in Gradišćanska. I. del. Prirodnoznanstvi, statistični in kulturni opis. (22 podob.) Spisal S. Rutar, c. kr. gimnazijalni profesor. Ljubljana 1892. — Natisnila R. Miličeva tiskarna. 8°. Str. 116. — Marljivi naš pisatelj, starinar in zgodovinar prof. Rutar nam je podal že marsikaj poučnega berila. Zlasti je zaslovelo njegovo imé, ko je leta 1882. izdal «Zgodovino Tolminskega». V «Letopisih Matice Slovenske» je v preteklih letnikih zanimivo opisal prazgodovinske izkopine na Slovenskem, a letos nas razveseljuje z vrlim opisom «Poknežene grofije Goriške in Gradišćanske». Doslej so z večine samo inostranci, nevešči našemu jeziku, opisovali «Slovensko zemljo», ter v svojih spisih tu pa tam brezpotrebno omenili, kar niti resnično ni, i s tem zavédlji celó domačine, da imajo včasih nepravilne pojme o lastni domovini. Knjiga Rutarjeva je v obče jako temeljito izdelana po najnovejših podatkih deželne in državne statistike, in opis se drži najboljših (tudi nemških) virov. Sevéda je gospodu profesorju njegova ožja domovina bolj znana nego Kras, in od todí neke male nedostatnosti v njegovem sicer krasnem opisu.

Za nemško «Grotte» rabi pisatelj «skapnico». No, beseda je pravilno narejena, dasi je prosto ljudstvo ne rabi, nego pravi «jama»; ako je navpična, pravijo «vdrtina», ali če je jako strma, «pečina». Opis jame «Vilenice» pri Lokvi ne odgovarja povsem istinitosti. Bil sem trikrat v njej ter jo v nekdanjem goriškem «Glasu» opisal, a poznam le jeden vhod, ne pa dveh. V globini

ni tekoče vode, nego le mala lokvica iz scejene vode; še ta presahne, kadar dolgo časa ni dežja. Trebenska jama, ki je pa že v tržaški okolici, ima na dnu, 300 m globine, malo jezero, o katerem pa tudi natančno ne vedó, ali odtoka, ali ne. Po najzadnjih preiskavah podzemelske struge Škocijanske Reke je gotovo, da Reka ni v nikaki zvezi s trebensko jamo, kar so doslej malone vsi učenjaki vprek trdili in učili. «Slavnoznanstvi park» pri Devinskem gradu se imenuje «Črnikovica» po «vedno zelenih hrastih» (quercus ilex) ali «črnikah» (str. 6). Dalje: Voda «Aurisina» je bila napeljana v Trst že l. 1858. (ne 1885) in se po domače imenuje «Brójnica» (ne Brojanica). — Tudi pri železnici so od Divače in Gorenj doli pri Povirju, Merčah in Sežani prizajni, obraseni in ne pusti kraji (str. 6).

«Ilovičasta prst» — terra rossa — se po domače imenuje: «rijavica zemlja»; ona bolj črna prst iz sprhnjenega gnoja in listja je: «prhljica zemlja»; ilovnata zemlja je «težka» in «prhljica» je bolj lahka zemlja. Kjer je dosti zemlje, tam je «debelina», a kjer je je malo, «tenčina» ali «škrpeljina» (str. 13). — K str. 15. V »Sopadi« nad vasjó Podbreže, proti jugu od Štorij, je tudi tenka (pol metra) žila premogova. Ta premogova plast se še dalje zasleduje proti Povirju in čez hribove pri Lipici in Bazovici, leži položno proti severozapadu; obe plasti sta globoko pod Krasom kakor v skledičasto podanjo sklenjeni, in se brzkone potezata dalje pod Jadransko morje. Okamenine kažejo, da sta obe žili prav iste tvorbe. (Osobito mnogo je okamenelih polževih hiš vrste «melania».)

K str. 26. «Žekanc ali Volnik»? V pogorju, kateremu pravijo «Žekanc» (neki Ptusák je trdil, da je nemški «Schneegans»), v «Žekancah» ali